

УДК 658.1: [330.341.1: 330.322]: 005.2-025.27  
JEL M11; M12; M13; O31; O32; E22; L20; M10

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ  
ЯК ІНСТРУМЕНТУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИМ РОЗВИТ-  
КОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ**

**Л. Войнича, к. е. н.**

*ORCID ID: 0000-0002-8079-0289*

**П. Кожель, аспірант**

*ORCID ID: 0009-0006-5446-7257*

*Львівський національний університет природокористування*

<https://doi.org/10.31734/economics2024.31.019>

**Войнича Л., Кожель П. Теоретико-методичні основи кластеризації як інструменту управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислових підприємств**

Досліджено теоретичні аспекти та методичні підходи до кластеризації в контексті управління розвитком промислових підприємств. Проаналізовано вплив глобальних економічних та науково-технічних зміни, які впливають на економічний розвиток, та наголошено на важливості інновацій і співпраці між підприємствами в сучасному турбулентному ринковому середовищі. Розглянуто історичний розвиток кластерної теорії, починаючи з концепції промислових районів Альфреда Маршалла до сучасних досліджень Майкла Портера та інших науковців. Наголошено на значенні кластерів у стимулюванні інноваційної активності, підвищенні конкурентоспроможності та ефективності бізнес-процесів. Виокремлено роль кластеризації для інтернаціоналізації бізнесу та зміцнення регіональної економіки. Проаналізовано переваги кластерного підходу, зокрема збільшення конкурентоспроможності, покращання якості людських ресурсів, сприяння інтернаціоналізації та інноваційний розвиток. Виявлено певні недоліки та виклики кластерного підходу, зокрема: недосконалість та відсутність повноти законодавчої бази як дієвої основи для регулювання роботи кластерів; потреба в побудові методів грамотного управління кластерами; залежність від регіональних умов середовища функціонування; ризик внутрішньої конкуренції та значні витрати на координацію діяльності в рамках кластера. Висвітлено важливість ефективного управління та підтримки кластерів із боку держави для забезпечення їх стійкого розвитку. Доведено, що кластеризація – важливий інструмент для управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислових підприємств, особливо в контексті післявоєнного відновлення економіки України, де ключовими аспектами будуть підвищення конкурентоспроможності, збільшення інноваційної активності та сприяння інтернаціоналізації.

**Ключові слова:** кластеризація, інноваційно-інвестиційний розвиток, промислові підприємства, конкурентоспроможність, інтернаціоналізація.

**Voinycha L., Kozhel P. Theoretical and methodological fundamentals of clustering as a tool for managing the innovation and investment development of industrial enterprises**

The research discusses the theoretical aspects and methodological approaches to clustering in the context of managing the development of industrial enterprises. The authors analyze the impact of global economic and scientific-technological changes on economic development, emphasizing the importance of innovation and collaboration among enterprises in the current turbulent market environment. The article examines the historical development of cluster theory, from Alfred Marshall's concept of industrial districts to contemporary studies by Michael Porter and other researchers. It also highlights the role of clusters in stimulating innovation activity, enhancing competitiveness, and improving business process efficiency. Additionally, the authors emphasize the significance of clustering for business internationalization and strengthening regional economies. The advantages of the cluster approach, such as increasing competitiveness, improving the quality of human resources, promoting internationalization, and fostering innovation development, are analyzed. However, the authors also note certain drawbacks and challenges of the cluster approach, including the imperfection and incompleteness of the legislative framework as an effective basis for regulating cluster activities; the need for developing methods of competent cluster management; dependence on regional conditions; the risk of internal competition; and significant coordination costs within clusters. The importance of effective management and state support for ensuring the sustainable development of clusters is emphasized. The authors conclude that clustering is a vital tool for managing industrial enterprises' innovation and investment development, especially in the context of post-war economic recovery in Ukraine with increasing competitiveness, boosting innovation activity, and promoting internationalization.

**Keywords:** clustering, innovation and investment development, industrial enterprises, competitiveness, internationalization.

**Постановка проблеми.** У сучасному світі відбуваються швидкі та глибокі соціально-економічні зміни, які формують динамічне ринкове середовище. Прогрес у сфері комп'ютеризації, інформатики, біо- та нанотехнологій, а також розвиток засобів комунікації, сприяють зростанню глобальної економіки та посиленню міжнародних зв'язків. Водночас із початком російської агресії проти України 2022 року глобальна ситуація зазнала значних змін, ставши каталізатором економічних потрясінь та порушень у ланцюгах постачання. У цьому контексті питання інноваційно-інвестиційного розвитку промислових підприємств стає особливо актуальним для відновлення економіки України. Важливою умовою ефективного розвитку є впровадження кластеризації, яка дозволяє об'єднувати ресурси, знання та технології для досягнення синергії й підвищення конкурентоспроможності підприємств. Історичний огляд концепції кластерів як частини теоретико-методичної основи кластеризації показує, що кластеризація є важливим інструментом управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислових підприємств, який здатен забезпечувати значні переваги економічного розвитку в умовах швидких змін. Водночас врахування наявних недоліків та їх усунення є необхідною умовою для ефективного функціонування кластерів і досягнення максимальних економічних вигод як для регіональної, так і для національної економіки.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Опрацювання останніх досліджень і публікацій показує, що проблему кластеризації та її впливу на інноваційно-інвестиційний розвиток промислових підприємств активно досліджують науковці США, Німеччини, Швеції, Франції, Південної Кореї та Китаю. Зростання інтересу до тематики зумовлене потребою в підвищенні конкурентоспроможності національних економік в умовах глобалізації, швидкого технологічного прогресу та змін у світовій економіці. Дослідження кластерного підходу, з перших тверджень і до сучасного бачення науковцями, дає змогу глибше розуміти переваги підходу та нівелювати недоліки.

Основоположні ідеї кластеризації заклав Альфред Маршалл, який розробив концепцію промислових районів, що пов'язувалася з економією масштабу та концентрацією виробничих компаній у певних географічних районах [10; 11]. Дослідження економістів Д. Шумпетера та М. Портера значно розширили цю концепцію. У своїх працях Д. Шумпетер наголосив на значенні інновацій і підприємництва [17], а М. Портер визначив сучасну концепцію кластерів як географічно сконцент-

ровані групи взаємозалежних компаній, постачальників послуг і пов'язаних із ними організацій [15]. М. Енрайт [4], О. Сольвелл, Г. Ліндквіст та К. Кетелс [18] розробили методологічні підходи до аналізу та оцінки кластерів, а також вивчали їхній вплив на регіональний розвиток і конкурентоспроможність. П. Морозіні досліджував індустріальні кластери як структури, що сприяють інтеграції знань і підвищують продуктивність через взаємодію та співпрацю між компаніями [14].

Вітчизняні дослідники та науковці М. Гоменюк, Л. Некрасова, а також іноземні Дж. Вілсон, Е. Вайз і М. Сміт, акцентували на питаннях: формування інноваційної форми територіального розвитку на основі кластерної моделі; вивчення кластерів як сконцентрованих на певній території взаємопов'язаних організацій, що створюють умови для економічного зростання; узагальнених ефектах кластерної політики для оцінки та посилення можливостей кластерів; доказах переваг кластеризації [1; 2; 19].

Учені Т. Леммер-Гамп, Г. Меєр-цу-Кокер, Т. Крістенсен працювали над аналізом і порівнянням кластерних програм та організації управління кластерами для визначення чинників впливу на успішність кластерів, зокрема приділяючи увагу значенню якості управління кластерами та спектру послуг, що надають органи управління кластерами, для економічного розвитку та інноваційного потенціалу регіонів [9].

Дослідники Г. Шеєр та Л. Заллінгер у своїх працях досліджували методи та інструменти управління кластерами та їхні можливі застосування в різних формах об'єднань підприємств [16].

Науковці О. Кузьмін, Н. Станасюк, М. Оліховська узагальнили наявні теоретичні підходи до кластеризації, висвітливши актуальні виклики та недоліки цього підходу й запропонували нові шляхи для їхнього вирішення [8].

Незважаючи на прогрес у розумінні кластеризації, залишаються невирішені аспекти, зокрема недосконалість законодавчої бази для регулювання діяльності кластерів, потреба в побудові ефективних методів управління, залежність від регіональних умов, ризик внутрішньої конкуренції та значні витрати на координацію діяльності.

**Постановка завдання.** Наше завдання – розробка теоретико-методичних основ кластеризації як інструменту управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислових підприємств. У сучасному нестабільному ринковому середовищі важливо розробити методи, що об'єднують ресурси, знання і технології для підвищення конкуренто-

спроможності підприємств. Дослідження охоплює аналіз наявних концепцій кластеризації від Альфреда Маршалла до Майкла Портера, з метою виявлення переваг і недоліків кластерного підходу. Важливим завданням є також розробка методів і підходів для усунення недоліків кластеризації та забезпечення її ефективного впровадження в контексті інноваційно-інвестиційного розвитку промислових підприємств України.

**Виклад основного матеріалу.** Стрімкі та глибокі зміни сьогодення зумовлені значними соціально-економічними трансформаціями та відчутними науково-технічними проривами. Прогрес у сфері комп'ютеризації та інформатики значно підвищив ефективність бізнес-процесів завдяки впровадженню штучного інтелекту та автоматизації, що сприяє зростанню глобальної економіки [3; 12]. Зрушення в біо- та нанотехнологіях відкривають нові можливості для медицини та промисловості, створюючи інноваційні матеріали та методи лікування. Розвиток засобів комунікації та зв'язку, зокрема інтернету та мобільних технологій, значно спрощує обмін інформацією та співпрацю між країнами, що сприяє економічному розвитку. Космічні та лазерні технології відкривають нові горизонти для досліджень та технологічного розвитку, впливаючи на різні галузі, від телекомунікацій до охорони здоров'я [20]. Усе це формувало стійкі тренди до інтернаціоналізації національних економік та посилення на світовому рівні економічних, науково-технічних та політичних взаємозв'язків.

Однак із початку російської агресії проти України 2022 року ситуація на глобальному рівні значно змінилася. Війна стала каталізатором економічних потрясінь, порушень у ланцюгах постачання та зростання продовольчої небезпеки. Інтернаціоналізація національних економік усе частіше змінюється риторикою ізоляціонізму, що позначається на глобальній економічній і політичній взаємозалежності [5]. Світові трансформації неминучі та вже спричинили: руйнування архітектури глобальної безпеки, труднощі у світовій логістиці, зміну підходів до формування міжнародних економічних зв'язків, звуження ринку капіталів тощо. Війна також вплинула на обмін інформацією та технологіями, обмеживши їхній потік, зокрема з країнами-агресорами. Санкції та зростаючі інвестиційні ризики уже зараз суттєво впливають на інноваційність та інвестиційну привабливість цілих регіональних економік [5]. Стійкими та конкурентоспроможними на глобальних ринках стають ті, хто володіє високими технологіями, вміннями швидко реалізовувати торгово-виробничу перевагу, ефективно управляти фінансами, чітко працювати в управлінні проєктами та побудові бізнес-процесів.

Зростання потреби ефективно конкурувати на глобальних ринках ставить бізнес у складне та хитке середовище. Поодинокі компанії мають достатній капітал, ринкові ноу-хау, унікальні продукти та здатні самостійно адаптуватися до швидких змін. Щоб подолати ці обмеження, особливо малим та середнім підприємствам, необхідно зосереджуватися на своїх основних компетенціях і налагоджувати добре структуровану співпрацю із взаємодоповнювальними партнерами. Це дасть змогу ефективніше використовувати наявні ресурси та підвищити їхню конкурентоспроможність на міжнародних ринках.

Отже, глобалізація сприяє зростанню поділу праці та фактичному посиленню економічних взаємозв'язків. Успіх кожного окремого бізнесу дедалі більше залежить від внеску інших компаній. Співпраця є ключовим фактором, і досягнення успіху в бізнесі нагадує роботу оркестру, де численні солісти зливаються в гармонійне загальне звучання [16].

Участь у кластері відіграє вирішальну роль у стимулюванні такої співпраці між компаніями. Для подальшої підтримки інновацій, інтернаціоналізації та конкурентоспроможності кластери можуть допомогти побудувати зв'язки, що з'єднують різні екосистеми. Це сприяє обміну знаннями та ресурсами, стимулює спільний розвиток нових технологій і продуктів, а також забезпечує доступ до глобальних ринків. Кластери стають важливим інструментом для зміцнення позицій підприємств у глобальній економіці та підтримки їхнього стійкого розвитку в умовах швидких змін.

Задля глибшого розуміння кластерного підходу доцільно детальніше розглянути теоретичні основи кластеризації, зокрема поняття та визначення кластерів, їхню типологію та історичний розвиток концепції. Це дасть змогу з'ясувати, як кластеризацію можна використати як інструмент управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислових підприємств.

Перші дослідження агломерацій датуються кінцем XIX – початком XX століть, коли Альфред Маршалл [11] запропонував концепцію промислових районів. Він пов'язав її з поняттям зовнішньої економії масштабу, яка виникає внаслідок концентрації виробничих компаній у певних географічних районах. За Маршаллом, така концентрація створює сприятливі умови для розвитку підприємств завдяки зниженню витрат на виробництво, покращанню доступу до спеціалізованої робочої сили, обміну знаннями та інноваціями, а також завдяки утворенню мережі взаємодоповнювальних постачальників і сервісів [10]. Це приводить до збільшення конкурентоспроможності окремих компаній

та регіону загалом. Концепція зосереджується на концентрації взаємопов'язаних виробничих компаній у певних галузях для досягнення економічних вигод, тоді як міські агломерації охоплюють широкий спектр економічної діяльності та населення, спрямованих на загальний розвиток урбанізованих територій.

Протягом багатьох років дослідники Моліна Моралес, Мартінес Фернандес та Колл Серрано використовували терміни «промислові кластери» та «промислові райони» як синоніми [13].

Джозеф Шумпетер не послуговувався терміном «кластер» у сучасному розумінні, однак його концепція інновацій і підприємництва є основоположною для кластерної теорії. Дослідник наголошував на важливості «творчого руйнування», процесу, в якому нові інноваційні підприємства витісняють старі, сприяючи економічному розвитку і зростанню через постійні інновації та створення нових комбінацій виробничих факторів [17].

Щодо промислових кластерів, то в сучасному розумінні кластер визначив американський економіст Майкл Е. Портер, який описав його як: «сконцентровані за географічною ознакою групи взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у споріднених галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств зі стандартизації, торговельних об'єднань), що конкурують, але при цьому ведуть спільну роботу» [15].

Пол Кругман розширює поняття кластера, включаючи до нього процес інновацій, підкреслюючи, що географічна концентрація економічної діяльності сприяє технологічному прогресу та інноваціям через економію від масштабу і підвищену взаємодію між підприємствами [6; 7].

Майкл Енрайт, натомість, досліджував економічні та соціальні ефекти кластерів, приділяючи особливу увагу ролі урядових та неурядових організацій у підтримці та розвитку кластерів [4]. Його дослідження містили аналіз впливу кластерів на регіональний розвиток та конкурентоспроможність.

Дослідники О. Сольвелл, Г. Ліндквіст та К. Кетелс зробили значний внесок у розвиток теоретичних та практичних аспектів кластеризації [18]. У своїх дослідженнях вони розробили методологічні підходи до аналізу та оцінки кластерів, що сприяло глибшому розумінню їхньої структури та функціонування. Зокрема їхні праці фокусувалися на взаємозв'язках між учасниками кластерів та механізмах інноваційної активності в рамках кластерів.

Морозіні П. описує промислові кластери як структури, що інтегрують знання та підвищують

продуктивність через взаємодію й співпрацю між компаніями. Згідно з його визначенням, кластери сприяють створенню інноваційного середовища, де знання та ресурси ефективно обмінюються між учасниками, що в результаті покращує загальні показники продуктивності та конкурентоспроможності регіону [14].

Згідно з працями дослідників, можна узагальнити сутність кластера, яка полягає у географічній концентрації взаємопов'язаних компаній, організацій та установ, що взаємодіють і співпрацюють для досягнення економічних вигод, стимулюючи інновації та підвищуючи конкурентоспроможність. Кластери сприяють ефективному обміну знаннями, зниженню витрат на виробництво, покращанню доступу до спеціалізованої робочої сили та створенню сприятливих умов для розвитку підприємств. Успіх кластерів часто залежить від підтримки урядових та неурядових організацій, які сприяють їхньому розвитку.

З огляду на важливість кластеризації як інструменту управління інноваційно-інвестиційним розвитком, необхідно порівняти його з іншими формами організації економічної діяльності. Це дасть змогу виявити ключові переваги та недоліки кластерів, а також зрозуміти, в яких умовах цей підхід найефективніший. Основними перевагами кластерного підходу, які дають змогу забезпечити високу ефективність та конкурентоспроможність підприємств-учасників, є:

1. Збільшення конкурентоспроможності. Ключова та добре перевірена перевага кластерів, що сприяє збільшенню конкурентоспроможності компаній і вже багато років є інструментом підвищення регіональної економіки в Європі. Оскільки Україна рухається до європейського співтовариства, то впровадження та підтримка кластерних ініціатив сприятимуть підвищенню економічної конкурентоспроможності та інновацій українських підприємств, що, у свою чергу, дозволить ефективно конкурувати з європейськими компаніями-аналогами [1].

Окрім цього, синергетична діяльність кластера як системи забезпечує значно більший економічний та інші ефекти, а отже, і зростання конкурентоспроможності на ринку, аніж досягнення, які можна здобути зусиллями лише однієї компанії. Ефект досягається через інтеграцію різних бізнес-процесів і взаємодію між підприємствами, які належать до кластера [2].

Конкурентоспроможність є ключовою перевагою, яку забезпечують кластери, оскільки вони підтримують економічний розвиток через спеціалізацію регіонів у діяльності, де компанії досягають вищої продуктивності. Така спеціалізація дозволяє

підприємствам зосередитися на своїх сильних сторонах, покращуючи якість продукції та послуг, що натомість зумовлює підвищення конкурентоспроможності на ринку. Завдяки концентрації знань і технологій, а також доступу до інших ресурсів, компанії можуть швидше адаптуватися до змін ринку та впроваджувати інновації, що є важливим фактором для збереження і підвищення конкурентних переваг у довгостроковій перспективі [9].

Кластери стимулюють жваву академічну дискусію щодо взаємозв'язку між ними, інноваціями та конкурентоспроможністю через поширення знань, передачу технологій та спільну модернізацію бізнес-середовища. Це значно пришвидшує впровадження інновацій та покращує продукти і послуги підприємств-учасників, а це, у свою чергу, дозволяє їм залишатися конкурентоспроможними на ринку. Спільна модернізація бізнес-середовища також забезпечує сприятливіші умови для зростання та розвитку компаній, що додатково зміцнює їхні позиції в умовах глобальної конкуренції [19].

2. Покращання ефективності бізнес-процесів. Взаємодія учасників кластерів сприяє оптимізації бізнес-процесів і зниженню витрат завдяки спільному використанню інфраструктури та інших ресурсів. Це, натомість, сприяє збільшенню продуктивності та якості продукції або наданих послуг. Наприклад, формування стійкіших логістичних зв'язків між підприємствами, що об'єднані в кластер, може покращити процес реалізації продукції завдяки тіснішій співпраці та кращій координації логістичних операцій. Це передбачає координацію постачань, зниження витрат, підвищення надійності логістичних зв'язків, спільне використання транспортних засобів тощо [2]. Окрім цього, кластери створюють умови для покращання бізнес-процесів через спільні послуги та інфраструктуру, спільне використання постачальників і знань, що сприяє темпам інновацій та впливає на формування їхнього напрямку застосування [8; 9].

3. Збільшення інноваційної активності. Кластери істотно збільшують інноваційну активність підприємств створенням сприятливого середовища для безперервного обміну знаннями та технологіями між компаніями, університетами та дослідницькими інститутами. Цей постійний обмін сприяє швидкому поширенню нових ідей та рішень, що дозволяє підприємствам оперативніше адаптуватися до змін ринкових умов та модернізувати виробничі процеси. Крім того, розвиток конкуренції в межах кластерів стимулює інноваційну діяльність, сприяючи впровадженню нових технологічних процесів та підвищенню якості продукції і послуг [1; 2]. Часті взаємодії між учасниками кластерів створюють умови як для формального, так і для неформа-

льного обміну знаннями і формуванням нових навичок, що забезпечує ефективну співпрацю між установами, зокрема із залученням необхідних активів компаній [9]. Інноваційні зовнішні ефекти – основна причина переваг кластеризації, оскільки сприяють розвитку інновацій та прискорюють модернізацію виробництва компаній учасників [9; 19].

4. Підвищення якості людських ресурсів. Підвищення якості людських ресурсів є однією з ключових переваг кластерного підходу, оскільки кластери сприяють розвитку людського капіталу через організацію навчальних програм, семінарів і тренінгів для працівників. Участь у кластері забезпечує умови для безперервного навчання та обміну досвідом між учасниками, що сприяє підвищенню кваліфікації працівників [2]. Кластери фактично сприяють забезпеченню підприємств висококваліфікованими кадрами, що дає змогу підвищувати продуктивність та конкурентоспроможність. Обмін знаннями про найкращі практики між компаніями та дослідницькими установами забезпечує постійний розвиток навичок працівників [9]. Крім того, кластеризація дає змогу компаніям отримувати доступ до спеціалізованої інформації та ресурсів, включно з найкращими працівниками та постачальниками [19]. Це забезпечує систематичне навчання персоналу, а також проведення досліджень ринку й технологічних інновацій [8], що в підсумку підвищує рівень якості життя населення [1].

5. Сприяння інтернаціоналізації. Сприяння інтернаціоналізації – одна з важливих переваг кластерного підходу, оскільки учасники кластерів отримують більше можливостей для виходу на міжнародні ринки через спільні зусилля у розробці експортних стратегій та участі у міжнародних виставках і конференціях. Це дозволяє підприємствам не лише розширювати свою діяльність за межі національного ринку, а й збільшувати обсяги продажів, що значно підвищує їхню конкурентоспроможність на глобальному рівні [1; 2]. Зокрема кластери часто долучають до заходів міжнародної співпраці, що допомагає малим і середнім підприємствам також знайти своє місце на міжнародній арені [9]. Окрім цього, малі компанії, часто маючи високий рівень спеціалізації при наданні послуг у певній ринковій ніші, отримують додаткові конкурентні переваги [8].

6. Ефективне використання інвестицій. Ефективне використання інвестицій – одна із суттєвих переваг кластерного підходу, що значно впливає на розвиток промислових підприємств та регіональної економіки загалом. Учасники кластерів можуть раціональніше використовувати залучені інвестиції, що сприяє зростанню виробничих

потужностей та підвищенню конкурентоспроможності підприємств. Спрощений доступ до різноманітних ресурсів, зокрема інвестиційних, який забезпечує кластерна структура, дає змогу підприємствам ефективніше реалізовувати інвестиційні проекти та оптимізувати витрати [1; 2]. Окрім зазначеного, кластери фактично самі є причиною створення сприятливих умов для інвесторів завдяки розвиненій інфраструктурі та високій концентрації компетенцій.

Кластери з високою часткою приватних інвестицій демонструють значно кращі результати в контексті підтримки дослідницьких робіт та впровадження розробок, бізнес-діяльності малих і середніх підприємств, а також їхньої інтернаціоналізації [9]. Успішна кластерна політика базується на ефективності наданих бізнес-послуг та підтримці інвестиційно-інноваційної діяльності, що дає змогу підприємствам досягати додаткових конкурентних переваг завдяки внутрішній спеціалізації, стандартизації, мінімізації витрат на впровадження інновацій та ефективно освоювати інвестиції [8; 19].

7. Інноваційний розвиток. Інноваційний розвиток є однією з ключових переваг кластерного підходу, оскільки кластери забезпечують сприятливі умови для впровадження нових технологій, досліджень і розробок. Завдяки можливості спільного використання інноваційних продуктів, послуг та методів управління, підприємства в рамках кластера отримують доступ до сучасних технологічних рішень і можуть ефективніше реалізовувати свої інноваційні стратегії [1].

Кластери стимулюють інноваційний розвиток забезпеченням умов для досліджень і розробок, що дає змогу впроваджувати нові технології та підвищувати якість продукції [2]. Важливою перевагою кластерів є спрощення процесів планування та прогнозування щодо впровадження інновацій, що значно підвищує ефективність інноваційної діяльності підприємств.

Якісна організація управління кластерами забезпечує широкий спектр бізнес-послуг, які підтримують інноваційний розвиток [9]. Кластери можуть виконувати роль стратегічного лідера в межах певної території, сприяючи інноваційному розвитку та модернізації регіону, що створює стабільну систему розповсюдження нових технологій, знань та продуктів [19, с. 8].

8. Міжрегіональна та міжгалузева інтеграція. Міжрегіональна та міжгалузева інтеграція також є однією з ключових переваг кластерного підходу, що сприяє підвищенню зайнятості населення й покращанню якості життя [1]. Кластеризація стимулює інтеграцію різних регіонів та галузей, що дозволяє оптимізувати використання ресурсів і

підвищити ефективність виробничих процесів [2]. Завдяки кластерній структурі підприємства отримують спрощений доступ до необхідних ресурсів, що полегшує реалізацію спільних проєктів, підвищує загальну продуктивність та міжрегіональну та міжгалузеву інтеграцію.

Кластерний підхід підтримує міжрегіональну співпрацю та розвиток інноваційних екосистем, забезпечуючи взаємозв'язок між підприємствами та створюючи умови для синергетичного ефекту, що робить учасників кластерів значно сильнішими порівняно з підприємствами, які діють окремо.

9. Підвищення стабільності грошових потоків. Підвищення стабільності грошових потоків є однією з важливих переваг кластерного підходу, що сприяє фінансовій стійкості промислових підприємств. Завдяки спільній діяльності в рамках кластера підприємства отримують змогу забезпечувати стабільність та передбачуваність своїх грошових потоків, що є ключовим фактором для довгострокового фінансового планування [1; 2].

Кластеризація значно спрощує доступ до різноманітних ресурсів, зокрема фінансових, що допомагає знизити фінансові та кредитні ризики [2]. Це також сприяє підвищенню стабільності та прогнозованості грошових потоків, що є критичним для підтримки безперервної операційної діяльності підприємств. Отож, завдяки розвиненій інфраструктурі та високій концентрації компетенцій кластери створюють сприятливі умови для стабільного фінансового розвитку підприємств та регіонів, в яких вони функціонують.

10. Зміцнення регіональної економіки, підвищення її видимості та привабливості. Кластери сприяють зміцненню регіональної економіки та підвищенню її видимості й привабливості як на національному, так і на міжнародному рівнях. Забезпечуючи сприятливе середовище для бізнесу кластери залучають нових інвесторів, постачальників, кваліфіковану робочу силу тощо. Це натовмість сприяє розвитку місцевої економіки та сталому економічному розвитку регіону. Завдяки кластерам простіше визначати вплив залучених інвестицій на формування регіонального бюджету, що допомагає у стратегічному плануванні та управлінні фінансовими ресурсами [2]. Таке чітке розуміння дає змогу органам місцевого самоврядування та керівникам кластерів точніше планувати майбутні інвестиційні проєкти, розподіляти фінансові ресурси з урахуванням потреб і можливостей регіону, а також здійснювати стратегічне планування для подальшого розвитку економіки регіону. Отож, кластерний підхід не тільки зміцнює економічну базу регіону, а й підвищує його конкурентоспро-

11. можливість та інвестиційну привабливість на глобальному рівні.

Враховуючи зазначені переваги кластерного підходу, а також зважаючи на перспективи розвитку України після завершення повномасштабної війни, ключовими перевагами кластерного підходу стануть підвищення конкурентоспроможності, збільшення інноваційної активності та сприяння інтернаціоналізації. Підвищення конкурентоспроможності допоможе українським підприємствам ефективно конкурувати на міжнародних ринках, що сприятиме економічному зростанню країни. Збільшення інноваційної активності забезпечить швидку модернізацію та технологічний розвиток промисловості, що є критичним для відновлення економіки. Сприяння інтернаціоналізації допоможе розширити експортні можливості та інтегрувати українські підприємства у глобальні ланцюги постачання, що забезпечить додаткові джерела доходів та стабільний економічний розвиток. Ці переваги будуть фундаментальними для стійкого економічного відновлення та розвитку України в поствоєнний період.

Хоча переваги кластерного підходу і створюють сприятливі умови для розвитку промислових підприємств і регіонів, цей підхід також має певні недоліки, які слід враховувати для забезпечення його ефективного впровадження та функціонування. Незважаючи на значні вигоди, кластери можуть стикатися з викликами, що обмежують їхню продуктивність та стабільність. До основних недоліків кластерного підходу належать:

1. Залежність від регіональних умов середовища функціонування. Одним із ключових недоліків кластерного підходу є його залежність від місцевих умов, що може суттєво позначитись на ефективності функціонування кластерів. Зокрема кластери потребують розвиненої інфраструктури, кваліфікованої робочої сили та активної підтримки з боку місцевих органів влади. Зміни в цих умовах можуть призвести до зниження ефективності кластера та його спроможності забезпечувати сталий розвиток [1; 2].

Політика кластерів має бути добре спланованою та реалізованою як структурна політика, що змінює поведінку компаній та установ, однак без належної підтримки ця політика може не досягти своїх цілей [9]. Крім того, місцеві економічні та політичні умови можуть значно обмежувати ефективність кластерів, створюючи додаткові виклики для їх розвитку [19]. Відсутність якісних організаційних умов, таких як практика стратегічного планування та управління якістю, також може негативно впливати на розвиток кластерів [8].

2. Ризик внутрішньої конкуренції. Висока концентрація підприємств у кластері може призвести до збільшення внутрішньої конкуренції за ресурси та клієнтів, що негативно позначиться на окремих компаніях. Це особливо актуально для малих та середніх підприємств, які можуть не витримувати конкуренції з більшими учасниками кластера [1]. Серед причин виникнення такої ситуації – відсутність ефективних механізмів координації між підприємствами кластера, що може призвести до їх більшої зосередженості на конкуренції, ніж на співпраці. Крім того, значним фактором може бути неспроможність місцевих органів влади забезпечити рівноправні умови для всіх учасників кластера.

З іншого боку, відсутність належної конкуренції всередині кластера може знижувати мотивацію підприємств до модернізації, оскільки вони відчуватимуть менший тиск для впровадження нових технологій та підвищення ефективності [2]. Без стимулу конкуренції підприємства можуть стати менш динамічними та інноваційними, зосереджуючись на підтримці наявного стану речей, замість того, щоб активно шукати можливості для розвитку та покращення. Це може призвести до застою, зниження конкурентоспроможності не лише окремих підприємств, але й кластера загалом, що зрештою негативно позначиться на економічному розвитку регіону.

3. Значні витрати на координацію діяльності в рамках кластера. Одним із суттєвих недоліків кластерного підходу є високі витрати на координацію діяльності учасників та управління спільними проєктами. Ефективне функціонування кластерів потребує значних фінансових та людських ресурсів, що може бути особливо проблематичним для малих підприємств, які не завжди мають достатньо ресурсів для забезпечення ефективної координації [1; 2]. Великі кластери потребують також значних ресурсів та зусиль для координації, що може стати додатковим фінансовим тягарем для підприємств [9]. Крім того, забезпечення формальних і неформальних взаємоз'язків між учасниками кластера з метою ефективного пристосування до умов зовнішнього середовища також потребує значних ресурсів.

Організаційні структури управління та системи інформаційних комунікацій між учасниками кластера часто не є оптимально побудованими, що ще більше ускладнює процес координації та підвищує витрати.

4. Можливість виникнення регіональних дисбалансів. Підтримка кластерів може стимулювати економічне зростання в окремих регіонах, водночас залишаючи позаду інші. Це може призведе-

сти до нерівномірного розвитку національної економіки та поглиблення соціально-економічних дисбалансів [1]. Таке явище може посилюватися через недостатність якісних організаційних умов для розвитку кластерів, як-от ефективні стратегії розвитку та підтримки з боку місцевих органів влади [8]. Відсутність належної координації на національному рівні може призвести до ситуації, коли певні регіони отримують непропорційно більше ресурсів та уваги, тоді як інші залишаються поза розвитком, що ускладнює загальний економічний прогрес країни.

5. Залежність від зовнішніх факторів. Ефективність функціонування кластерів може значно залежати від зовнішніх економічних та політичних факторів, що створює додаткові ризики для підприємств-учасників [1]. Зовнішні економічні умови, такі як глобальні ринкові коливання, зміни у міжнародній торгівлі та економічна нестабільність, можуть впливати на стабільність та розвиток кластерів, знижуючи їх ефективність [2]. Політичні фактори, зокрема зміни в урядовій політиці, законодавчі ініціативи та міжнародні санкції проти країни-агресора, можуть переформатувати цілі сектори глобальної взаємодії країн, починаючи від торгівлі й закінчуючи безпекою. Це також може суттєво впливати на роботу кластерів, обмежуючи можливості для зростання та розвитку.

Окрім того, обмежений доступ до міжнародних ринків та відсутність усталеної нормативно-правової бази для організації та стандартизації кластерів можуть створювати значні перешкоди для їхнього функціонування [8]. Це підкреслює важливість урахування зовнішніх факторів при розробці та управлінні кластерними ініціативами для мінімізації потенційних ризиків та підвищення стійкості кластерів.

6. Можливі бар'єри для входу нових учасників. Висока концентрація знань та ресурсів у кластері може утворювати значні перешкоди для малих підприємств, які бажають приєднатися до кластера. Це може бути зумовлено високими вимогами до рівня технологій, кваліфікації кадрів та фінансових ресурсів, що є характерним для добре розвинених кластерів [9]. Окрім того, обмежений доступ до міжнародного ринку та відсутність усталеної нормативно-правової бази для організації та стандартизації кластерів можуть також додатково ускладнювати вхід нових учасників. Такі нормативні та інфраструктурні бар'єри можуть перешкоджати розвитку кластерів і обмежувати їхню конкурентоспроможність на глобальному рівні [8].

Ці фактори підкреслюють необхідність розробки заходів для зниження бар'єрів для входу нових учасників, що передбачають підтримку малих

підприємств, удосконалення нормативно-правової бази та забезпечення рівного доступу до ресурсів і ринків. Це сприятиме залученню нових компаній та стимулюватиме сталий розвиток кластерів.

7. Ризик зниження інноваційного потенціалу. Одним із суттєвих недоліків кластерного підходу є ризик зниження інноваційного потенціалу. Кластери, зосереджені на певних технологіях та методах, можуть обмежувати можливості для інноваційного розвитку та впровадження нових ідей. Така зосередженість може призводити до консерватизму в ухваленні рішень, що, натомість, уповільнює процеси інновацій [9].

Відсутність різноманітності та відкритості до нових технологій і підходів може знизити здатність кластерів до адаптації та реагування на швидкі зміни в ринковому середовищі. Це може обмежувати здатність підприємств в кластері до підтримки високого рівня конкурентоспроможності на глобальному ринку.

8. Потенційна залежність від державної підтримки. Одним із значних недоліків кластерного підходу є ризик надмірної залежності від державної підтримки. Кластери можуть стати занадто залежними від державних субсидій та фінансової підтримки, що знижуватиме їхню конкурентоспроможність у випадку скорочення або припинення таких субсидій [9]. Залежність від державних ресурсів може призвести до втрати самостійності підприємств-учасників кластера та їхньої спроможності ефективно конкурувати на ринку без зовнішньої допомоги.

Для мінімізації залежності від державної підтримки важливо стимулювати кластери до розробки самостійних стратегій фінансування та управління, а також до пошуку альтернативних джерел фінансування, таких як приватні інвестиції та партнерства. Це дасть змогу підвищити стійкість кластерів і їхню здатність до довгострокового розвитку навіть за умов змін у державній політиці.

9. Вразливість до економічних спадів. Економічні кризи можуть мати більший вплив на кластери, оскільки вони часто зосереджені на конкретних галузях, які можуть бути особливо вразливими до економічних шоків. У періоди економічного спаду ці галузі можуть зазнавати значних втрат, що негативно позначається на всьому кластері [19].

Додаткова проблема – відсутність якісних організаційних умов для розвитку кластерів, що може посилювати їхню вразливість під час економічних криз. Недостатня інфраструктура та неефективне управління можуть ускладнювати швидку адаптацію кластерів до нових економічних умов, що ще більше погіршує їх стійкість.



10. Можливість монополізації. У кластерах є ймовірність того, що кілька великих гравців можуть домінувати на ринку, створюючи бар'єри для розвитку малих підприємств. Така ситуація може призвести до нерівних умов конкуренції, де великі компанії отримують більші переваги та ресурси, тоді як малі підприємства стикаються з труднощами у доступі до ринків та фінансових можливостей [19]. Це може спричинити ефект блокування, про який згадувалось раніше. У результаті такі монополістичні тенденції знижуватимуть загальну інноваційну активність та ефективність кластера, обмежуючи можливості для розвитку нових ідей та підприємств. У кластерах є ризик монополізації, де декілька великих гравців можуть домінувати на ринку та перешкоджати розвитку малих підприємств [19]. Для запобігання монополізації необхідно впроваджувати регулюючі механізми, які забезпечують рівні умови для всіх учасників кластера, стимулюють конкуренцію та підтримують розвиток малих і середніх підприємств. Це сприятиме створенню здорового конкурентного середовища та підвищенню ефективності кластера.

Як бачимо, незважаючи на численні переваги кластерного підходу, його ефективне впровадження в Україні стикається з низкою недоліків, які необхідно вирішити для забезпечення стійкого розвитку та швидкого відновлення держави після війни. Одним із ключових викликів є недосконалість та відсутність повноти законодавчої бази, що регулює діяльність кластерів. Відсутність чітких нормативно-правових актів створює значні бар'єри для нових учасників та ускладнює процес стандартизації й організації кластерів. Тому першочергове завдання – впорядкування законодавства для забезпечення сприятливих умов функціонування кластерів.

Не менш важлива необхідність якісної участі держави в роботі кластерів на початкових етапах. Без належної підтримки з боку урядових структур кластери можуть стикатися з труднощами у впровадженні нових стратегій та інновацій. Гнучка і постійна державна підтримка, у тому числі фінансова допомога, розробка стратегій розвитку та створення інфраструктури – критично важливі для успішного функціонування кластерів. Особливу увагу треба приділяти розвитку ефективних механізмів управління, що дозволить забезпечити оптимальну координацію діяльності учасників та сприятиме реалізації спільних проєктів.

Головний акцент також слід робити на грамотному управлінні кластерами та виборі концептуальної стратегії майбутнього розвитку промислової політики України. Цей головний маркет у сукупності з розробкою ефективної стратегії розвитку кластерів стане запорукою успішного економічного

відновлення та зростання України в поствоєнний період.

**Висновки.** Проаналізовано кластерний підхід як ключовий інструмент для управління розвитком промислових підприємств розпочавши з історичного огляду концепції кластерів, як частину теоретико-методичної основи кластеризації. Поняття та підходи, що ґрунтуються на працях науковців та дослідників, – основа, яка дає змогу нині чіткіше розуміти причини переваг та недоліків кластеризації й шукати шляхи для ефективного корегування.

Історичний огляд концепції кластерів бере початок з кінця XIX-го століття, коли Альфред Маршалл запропонував ідею промислових районів, пов'язану з економією масштабу через географічну концентрацію виробничих компаній. Це сприяло розвитку підприємств завдяки зниженню витрат, доступу до спеціалізованої робочої сили та обміну знаннями й інноваціями. Подальший розвиток теорії кластерів збагатили праці Джозефа Шумпетера та Майкла Портера, які підкреслювали значення інновацій та підприємництва у кластеризації. Ці теоретико-методичні основи кластеризації є ключовими для розуміння її ролі як інструменту управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислових підприємств, що дає змогу інтегрувати ресурси, знання та технології для досягнення спільних цілей.

Як показує аналіз, кластеризація як інструмент управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислових підприємств має численні переваги, що забезпечують високу ефективність та конкурентоспроможність учасників. Основними перевагами є збільшення конкурентоспроможності, покращання ефективності бізнес-процесів, підвищення інноваційної активності, покращання якості людських ресурсів та сприяння інтернаціоналізації. Кластери створюють сприятливе середовище для обміну знаннями, технологіями та ресурсами, що сприяє швидкій адаптації підприємств до змін ринку та стимулює впровадження нових технологій і продуктів. Зважаючи на очікувані перспективи розвитку України після завершення повномасштабної війни, ключовими перевагами кластерного підходу стануть збільшення конкурентоспроможності, збільшення інноваційної активності та сприяння інтернаціоналізації. Збільшення конкурентоспроможності дасть змогу українським підприємствам ефективно конкурувати на міжнародних ринках, що сприятиме економічному зростанню країни. Збільшення інноваційної активності забезпечить швидку модернізацію й технологічний розвиток промисловості, що є критичним для відновлення економіки. Сприяння інтернаціоналізації допо-

може розширити експортні можливості та інтегрувати українські підприємства у глобальні ланцюги постачання, що забезпечить додаткові джерела доходів та стабільний економічний розвиток.

Як бачимо, поряд із численними перевагами є низка недоліків, які необхідно вирішити для забезпечення стійкого розвитку та швидкого відновлення держави після війни. Одним із ключових викликів є недосконалість та відсутність повноти законодавчої бази як дієвої платформи, що регулює діяльність кластерів. Відсутність широкого кола нормативно-правових актів створює значні бар'єри для нових учасників та ускладнює процес стандартизації та організації кластерів. Тому першочергове завдання – впорядкування законодавства для забезпечення сприятливих умов функціонування кластерів. Не менш важлива необхідність якісної участі держави в роботі кластерів, особливо на початкових етапах. Без належної підтримки з боку урядових структур кластери можуть стикатися з труднощами у впровадженні нових стратегій та інновацій. Гнучка і постійна державна підтримка, зокрема фінансова допомога, розробка стратегій розвитку та створення інфраструктури, – критично важлива для успішного функціонування кластерів. Окрему та особливу увагу треба приділяти розвитку ефективних механізмів управління, що дасть змогу забезпечити оптимальну координацію діяльності учасників та сприятиме реалізації спільних проєктів. Головний акцент також варто робити на грамотному управлінні кластерами та виборі концептуальної стратегії майбутнього розвитку промислової політики України. Цей головний маркет у сукупності з розробкою ефективної стратегії розвитку кластерів стане запорукою успішного економічного відновлення та зростання України в повоєнний період.

Отже, історичний огляд концепції кластерів як частина теоретико-методичної основи кластеризації показує, що кластеризація є важливим інструментом управління інноваційно-інвестиційним розвитком промислових підприємств, який здатен забезпечувати значні переваги економічного розвитку об'єктів в умовах швидких змін. Водночас урахування наявних недоліків та їхнє усунення – необхідна умова для ефективного функціонування кластерів і досягнення максимальних економічних вигод як для регіональної, так і для національної економіки.

#### Бібліографічний список

1. Гоменюк М. О. Кластер як інноваційна форма територіального розвитку. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2019. Вип. 1. С. 76–81.

2. Некрасова Л. А. Формування кластера, як напрямку інноваційного розвитку економіки. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 2 (12). С. 132–138.

3. Deloitte. Progress in computerization and informatics. Retrieved from, 2024. URL: <https://www2.deloitte.com>. (Accessed May 28, 2024).

4. Enright M. J. Regional clusters and economic development: A research agenda. In *\*Business Networks: Prospects for Regional Development\**. Pp. 190–213. Berlin: De Gruyter, 1996.

5. International Monetary Fund, 2024. Internationalization and isolationism. URL: <https://www.imf.org>. (Accessed May 28, 2024).

6. Krugman P. *Geography and Trade*. MIT Press, 1991.

7. Krugman P. What's new about the new economic geography? *Oxford Review of Economic Policy*. 1998. No 14 (2). Pp. 7–17.

8. Kuzmin O., Stanasiuk N., Olikhovska M. Application of cluster approach to the development of industrial potential. *Innovative policy and management support. Economics, Entrepreneurship, Management*. 2017. No 4 (1). Pp. 41–48. <https://doi.org/10.23939/eem2017.01.041>.

9. Lämmer-Gamp T., Meier zu Köcker G., Christensen T. A., Clusters are individuals: Creating economic growth through cluster policies for cluster management excellence. Copenhagen; Berlin: Danish Ministry of Science, Technology and Innovation, 2013.

10. Marshall A. *Principles of Economics*. London: Macmillan and Co, 1890.

11. Marshall A. Industry and trade. *Journal of the Royal Statistical Society*. 1920. No 83 (2). Pp. 292. doi: <https://doi.org/10.2307/2341084>.

12. McKinsey. Progress in computerization and informatics. Retrieved from, 2024. URL: <https://www.mckinsey.com>. (Accessed May 28, 2024).

13. Molina Morales F. X., Martínez Fernandez M. T., Coll Serrano V. La eficiencia y la innovación en las subredes de empresas. *Un estudio del distrito cerámico español. INNOVAR. Revista de Ciencias Administrativas y Sociales*. 2012. No 22 (46). Pp. 111–127. URL: [www.fce.unal.edu.co/media/files/documentos/Innovar/v22n46/v22n46.pdf](http://www.fce.unal.edu.co/media/files/documentos/Innovar/v22n46/v22n46.pdf) (Accessed May 28, 2024).

14. Morosini P. Industrial clusters, knowledge integration and performance. *World Development*. 2004. No 32 (2). Pp. 305–326. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2003.08.005>.

15. Porter M. E. Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, 1998. Pp. 77–90.

16. Scheer G., Zallinger L. *Cluster Management – A Practical Guide Part A: Overview*.

Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH, 2007.

17. Schumpeter J. A. *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. Harvard University Press, 1934.

18. Solvell O., Lindqvist G., Ketels C. *The Cluster Initiative Greenbook*. Stockholm: Ivory Tower, 2003.

19. Wilson J., Wise E., Smith M., Evidence of the advantages of cluster policy: Toward a generalized framework of effects. *Policy Sciences*. 2022. No 55. P. 369–391. <https://doi.org/10.1007/s11077-022-09460-8>.

20. World Economic Forum. *Development of communication and connectivity tools*, 2020. URL: <https://www.weforum.org>. (Accessed May 28, 2024).

*Стаття надійшла 04.06.2024*